

En toen had ik opeens een ingeving...

Willy Leufgen en Marianne van Lier

Henny Ketelaar, in heemtuinkringen bekend als initiatiefnemer van wildeplantenkwekerij "De Schutsboom" in Nijmegen en medeoprichter van het Heemplantkollektief, stuurde ons afgelopen herfst een informatiefolder van zijn jongste geesteskind: Stichting BRONNEN. Een intrigerende naam en een voor Nederland unieke idee: een kwekerij voor inheemse bomen en struiken met alle bijbehorende activiteiten: onderzoek en oogst in 'het wild', advisering, educatie en voorlichting.

Reden genoeg om met Henny een afspraak te maken. Op een van de zeldzame dagen in januari dat het nauwelijks regende, fietsten we naar de Fransestraat in Nijmegen, gelegen in een rustige 19de eeuwse wijk, aan de rand van de binnenstad.

Het kantoor van Stichting Bronnen bereik je via een zeer aangenaam ruikende 'Knollentuin' (een biologische brood- en banketbakkerij) en een steile trap.

Henny Ketelaar stelt ons voor aan **Chris Rövekamp**, zijn collega en 'medekar-trekker'. Chris zal ook bij het gesprek aanwezig zijn en - waar nodig - Henny aanvullen.

Om te beginnen zijn we benieuwd, waar Henny's eigen bronnen liggen. Hij blijkt, zoals zoveel mensen in het heemtuinwereldje, van huis uit geen hovenier of bioloog te zijn. Henny volgde een agogische opleiding en werkte enige tijd in het buurtwerk. Maar, benadrukt hij: "Ik was wél van kindsaf aan heel erg geïnteresseerd in de natuur."

Na een periode in de grafische sector ging hij iets met die liefde voor de natuur doen: begin jaren '80 begon hij op kleine schaal een wildeplantenkwekerijtje, dat steeds serieuzer werd en uit zou groeien tot "De Schutsboom", waar sindsdien vele mensen als vrijwilliger hun eerste schreden op het 'wildeplantenpad' gezet hebben.

Henny zelf kwam steeds meer in het advieswerk terecht. Eerst bij "De Schutsboom", later bij Stichting Landschapsecologie in Nijmegen, waar Chris en Henny elkaar leerden kennen.

De agoog won het tijdelijk van de 'wroeter': advies, informatie, nota's, plannen... stonden uitsluitend nog op het programma en hij belandde uiteindelijk bij

een bureau in Delft, dat zich bezighoudt met natuur in het stedelijk milieu.

Maar het schrijven van nota's en het geven van adviezen heeft ook zo zijn beperkingen. Henny miste het concrete, praktische werk. En plotseling, op **2 januari 1992**, hij weet de datum nog precies, kwam hij in een flits op het idee, dat uiteindelijk tot de oprichting van Stichting BRONNEN zou leiden.

Een gouden idee

Hij besprak zijn ideeën met Chris Rövekamp en samen werkten ze de plannen verder uit. Al snel groeide bij hen het besef, dat er meer dan alleen kweken op het programma zou moeten staan.

Ze kwamen in contact met **Bert Maes**, die o.a. veldonderzoek doet naar de vindplaatsen van wilde, inheemse bomen en struiken. Bert Maes combineert

bij zijn onderzoek veldbiologische kennis met belangstelling voor cultuurhistorie (oude stafkaarten!). En aangevuld met een portie 'ervaring en intuïtie' heeft hij al heel wat oorspronkelijk inheemse bomen en struiken weten op te sporen. Daarbij bleek dat veel inheemse soorten langzamerhand echt zeldzaam zijn geworden.

Samenwerking tussen hem en Stichting Bronnen lag dus voor de hand.

Een groot plan werd geschreven en veel contacten werden gelegd: vooral met beleidsmakers van grote natuurbeschermingsorganisaties, zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Provinciale waterschappen en landinrichtingsdiensten; óók potentieel grote afnemers van inheemse bomen en struiken.

De vragen, die Henny en Chris in de beginperiode bewogen waren: is er wel belangstelling voor inheemse houtige gewassen, wordt er wel nagedacht over de bedreiging van inheemse boomsoorten??

Zij vertellen heel emotioneel,

Bert Maes (l.) en Chris Rövekamp (r.). Veldonderzoek in de buurt van Nijmegen.
foto: Henny Ketelaar

dat iedereen zich druk maakt om het verlies van het tropisch regenwoud of zeldzame dieren, maar dat nauwelijks iemand een krimp geeft om een vergelijkbaar verschijnsel onder de inheemse gewassen in Nederland.

Groeiende belangstelling

Bij het peilen van de belangstelling bleek al gauw, dat zich in Nederland maar een heel klein clubje mensen met de herkomst van zaad van inheemse bomen en struiken bezig hield.

Maar dat veranderde snel: in juli 1992 kwamen op uitnodiging van het IKC-NBLF (Informatie- en Kenniscentrum - Natuur, Bosbeheer, Landschap en Fauna) in Oldenzaal tien mensen bij elkaar die zich over de inheemse herkomst en de genetische kwaliteit van houtige gewassen bogen. Een jaar later vonden al veertig geïnteresseerden de weg naar een vergelijkbare bijeenkomst.

Veel publiciteit in de vakpers - Tuin & Landschap, Boomkwekerij, Natuurbehoud, De Levende Natuur, Bomen-nieuws (themanummer), Bosbouwvoorlichting, maar ook b.v. in het NRC-Handelsblad, speelden hierbij zeker een belangrijke rol.

Verantwoord kweken

Na het peilen en de plaatsbepaling gingen ze nu gewoon aan de slag: in 1992 werden zaden van de eerste, zeldzame soorten geoogst: Wilde appel, Tweestijlige meidoorn, Mispel, Wegedoorn - soms honderden zaden, soms enkelen.

Henny oogst zomerstek van een linde

foto: Bert Maes

Via Staatsbosbeheer lukte het in de buurt van Nijmegen een stukje grond in bruikleen als tijdelijke boomkwekerij te verwerven. In de lente van 1993 werden daar de eerste zaden uitgezaaid.

Ondertussen, na allerlei contacten met grote afnemers, begonnen Henny en Chris zich te realiseren, dat het kweken van de boompjes wel eens een erg groot-

Henny Ketelaar oogst Taxuszaad in een bos in de Achterhoek

foto: Bert Maes

schalig project zou kunnen worden: miljoenen bomen per jaar. Dan moest je wel een gigantische kwekerij van 25-30 ha opbouwen; en dan nog ecologisch willen kweken - want chemisch gekweekte producten voor natuurontwikkelingsprojecten zijn voor Henny en Chris uit den boze - het leek hen een onhaalbare en ongewenste klus.

Henny vertelt, dat ze beseften, dat hun kracht niet in het grootschalig kweken ligt en dat ze daarom contact zochten met betrouwbare, professionele boomkwekers, die in de toekomst grotere hoeveelheden van bepaalde soorten voor Stichting Bronnen willen gaan kweken. Twee kwekers in West-Brabant en Noord-Limburg zijn op dit moment al bezig en volgend jaar zal een Noordhollandse kweker beginnen.

Stichting Bronnen zal zich zelf gaan toeleggen op het kweken van **zeldzame** soorten, zoals Bos- en Viltroos en Gele kornoelje, op een kwekerijterrein van ca. 1,5 ha. Hier wil men zelf zaad garen, moerhoeken aanleggen van b.v. de Wilde appel, een soort, die in Nederland heel zeldzaam is. Tot voor kort was er nog maar één groeiplaats van vijf boompjes bekend, nu zijn er al vijf plekken met een dertigtal boompjes gevonden. Een erg smalle genetische basis, gezien ook het feit, dat nog maar weinig exemplaren vruchtdragend zijn.

Betrouwbaarheid

Henny benadrukt, dat betrouwbaarheid bij deze vorm van boomkweken zeer belangrijk zal zijn; hij herinnert zich nog al te goed de teleurgestelde verhalen van Schutsboom-klanten, die bij andere kwekerijen "gegarandeerd inheemse planten" hadden gekocht, die later planten met "koppijnkleuren" bleken te zijn. Een vergelijkbaar risico loop je ook bij inheemse bomen en struiken.

Een Wilde appel kun je gemakkelijk van een verwilderde soort ("scholierenappel" noemt Henny die) of een cultivar onderscheiden, maar bij veel soorten bomen zie je het verschil tussen echt inheemse exemplaren en ingevoerde exemplaren uit de rest van Europa of zelfs cultivars nauwelijks; Els, Beuk en Zomereik worden genoemd als in dit opzicht moeilijke soorten.

Om de soortechtheid te kunnen garanderen **documenteren** Henny en Chris alles: de groeiplaats met coördinaten en

Gerdie Timmer aan het werk op de kwekerij

foto: Henny Ketelaar

biotoorfoto's (wat groeit er allemaal omheen). Een keurcommissie van experts zou in de toekomst deze informatie, maar ook de kwekerijomstandigheden regelmatig moeten onderzoeken.

Verder legt Henny de nadruk op advisering en voorlichting: het gebruik van inheemse soorten is in de regel anders dan de conventionele aanplant - een gevarieerde opbouw in leeftijd en soorten speelt een belangrijkere rol.

Stichting Bronnen heeft al voorlichtingsdagen voor mensen van Landinrichtingsdiensten en Waterschappen georganiseerd, met een diavoorracht, waarin het hoe en waarom van het gebruik van inheemse bomen wordt uitgelegd en met een excursie naar het kwekerijtje bij Nijmegen. Vanuit deze kleine kwekerij zijn in het afgelopen jaar al dertig soorten met niet minder dan 500.000 zaden gekweekt en op het kweekprogramma van 1993/1994 staan nu al 48 soorten en een verviervoudiging van de zaden wordt verwacht.

Toekomstplannen

De eerste kleine hoeveelheden eigen kweek zijn verhandeld en in de Gemeente Tiel zal Stichting Bronnen samen met de Landinrichtingsdienst Gelderland een boskern met eigen materiaal aan gaan leggen.

Een andere toekomstwens van Henny en Chris is om ooit zelf heel gevarieerde bossen op marginale landbouwgronden te mogen aanleggen of populierenbossen te mogen omvormen. Een droombeeld is voor beiden de oude luister van het vroe-

gere Beekbergerwoud. Henny wil geen vijf eeuwen wachten op natuurlijke ontwikkeling. "Het woud is bewust gesloopt. Via een bewuste keuze en een gevarieerde aanplant in clusters moet het sneller kunnen." En hij voegt er aan toe, dat 'Natuurmonumenten' wat dat betreft op dezelfde lijn zit.

Bij een definitieve kwekerij-locatie wil Stichting Bronnen graag een tentoonstelling met fraaie foto's, dia's, herbariummateriaal, 'wilde' appeltjes op sterk water enz. laten zien.

Na de enthousiaste verhalen van Henny en Chris zijn bij ons natuurlijk nog wat vragen blijven hangen: hoe zit het bijvoorbeeld met die herkenbaarheid? Vindt er genetisch onderzoek plaats?

Dit blijkt in Nederland nog niet of nauwelijks uitgevoerd te zijn. Op dit moment onderzoeken mensen als Bert Maes en Henny en Chris de soorten nog 'uitsluitend' aan de hand van 12-14 criteria, die te maken hebben met cultuurhistorisch onderzoek (vergelijking oude kaarten met huidige), onderzoek ouderdom bosbodems, onderzoek van het bodemprofiel e.d.

En we horen het voorbeeld van het Wintereikenbos in Winterswijk, begin 1800 geplant, met eikels die gegarandeerd afkomstig waren van Wintereiken die er al stonden (staat op schrift in het archief). Maar alles op een rij gezet, vertelt Henny eerlijk, ben je toch niet altijd 100% zeker. Intuïtie speelt natuurlijk ook een rol. Zou dan eigenlijk b.v. bij keurmerktoekenning geen genetisch onderzoek

Kweekprogramma Stichting Bronnen '93/'94

Aalbes (5), Bosroos (1), Dauwbraam (6), Eenstijlige meidoorn (6), Egelantier (5), Elsbes (1), Framboos (7), Gelderse roos (5), Gele kornoelje (2), Georde wilg (7), Gewone es (6), Gladde iep (4), Haagbeuk (4), Hazelaar (7), Hondstroos (6), Hulst (5), Jeneverbes (3), Koraalmeidoorn (2), Kraakwilg (4), Kruisbes (4), Mispel (3), Peperboompje (2), Rode kamperfoelie (2), Rode kornoelje (3), Ruwe iep (3), Sleedoorn (5), Sporkhout (7), Steeliep (2), Taxus (3), Tweestijlige meidoorn (3), Viltroos (2), Vogelkers (6), Wegedoorn (3), Wilde appel (1), Wilde kardinaalsmuts (5), Wilde liguster (4), Wilde lijsterbes (7), Wilde peer (1), Wintereik (3), Winterlinde (3), Wollige sneeuwbal (1), Zoete wilde kers (7), Zomereik (7), Zomerlinde (3), Zuurbes (3), Zwarte bes (6), Zwarte els (7), Zwarte populier (3).

Het cijfer achter iedere soort geeft de mate van **zeldzaamheid** aan zoals dat is beschreven in het rapport "Inheemse bomen en struiken in Nederland" (N. Maes, T. van Vuure, G. Prins, 1991. Directie Bos- en Landschapsbouw):

- (1) uitgestorven of hoogstens nog een zeer beperkt aantal exemplaren;
- (2) uiterst zeldzaam met zeer weinig groeiplaatsen;
- (3) zeer zeldzaam en/of op veel plaatsen verdwenen;
- (4) vrij zeldzaam en/of op veel plaatsen verdwenen;
- (5) vrij zeldzaam, sommige soorten op veel plaatsen verdwenen of achteruitgaand;
- (6) vrij algemeen tot algemeen, sommige soorten op veel plaatsen verdwenen of achteruitgaand;
- (7) algemeen tot zeer algemeen, sommige soorten op een aantal plaatsen verdwenen.

Afhankelijk van de soort zullen in 1995/'96 en 1997/'98 de meeste van bovengenoemde bomen en struiken als tweejarig bosplantsoen beschikbaar zijn.

plaats moeten vinden, vragen we, niet helemaal overtuigd, door? Henny legt geduldig uit, dat ook daar, waar genetisch onderzoek plaatsvindt (in Duitsland b.v.) het probleem 'wat neem je als referentiemateriaal' blijft bestaan.

Welke Wintereik is nou écht wild? Hij vertelt over stuifmeelonderzoek in de strooisellaag van Tweestijlige meidoorn-groeiplekken, teruggaande tot 1300, en als er dan nu nog meerdere exemplaren staan, is Henny er voldoende van overtuigd dat het hier om autochtoon materiaal gaat. En hij voert nog aan, dat de economische factor een rol speelt: bij een boom zonder duidelijke nutsfunctie, ergens in een oude houtwal, is de waarschijnlijkheid zeer gering, dat de boer deze ooit ergens ver vandaan heeft laten halen.

En als we dan toch nog twijfels hebben, besluit Henny, dan geldt bij ons het nádeel van de twijfel.

Daarna volgen 'obligate' vragen: de areaalkwestie - wat is nou echt inheems? En: hoe erg zijn exoten en cultivars eigenlijk volgens hen?

Wat betreft het areaal houden Henny en Chris zich zeer ruim aan plantengeografische districten. Bomen uit de Rijndelta kunnen volgens hen best in de 'Gelderse Poort' aangeplant worden en inheemse bomen en struiken uit de Eifel evengoed in Zuid-Limburg. "Je moet altijd kiezen voor het best mogelijke uitgangsmateriaal", stelt Henny, "dus voor Zuid-Holland zou dat best wel eens een Steeleep uit het Rijndal bij Mannheim kunnen zijn".

Over de *meerwaarde* van inheemse soorten ten opzichte van exoten en cultivars zijn beiden bijzonder stellig en noemen de drie *e's*: ecologische, economische en esthetische motieven.

Henny vindt dat inheemse soorten een kwaliteit vertegenwoordigen die het best is aangepast aan onze omstandigheden. Uit onderzoek is b.v. aangetoond, dat uit Italië afkomstige Eenstijlige meidoorn (die harder groeit dan de inheemse) kwetsbaarder is dan de 'onze'.

Het verwijt, exotenjagers te zijn (indirect geuit b.v. in "Bomennieuws" - en dat riekt dan gelijk naar vreemdelingenhaat) windt beiden op vanwege de zwart-wit instelling.

"Alleen als je bewust kiest voor een na-

Zaailingen van de Wilde appel (kwekerij Stichting Bronnen) foto: Henny Ketelaar

tuurbeheer, waarin je de natuurlijke rijkdom van een inheems bostype terug wilt brengen, vraagt dat om exotenbestrijding", voegt Henny er aan toe.

Bovendien moeten we zien de genetische diversiteit te behouden - niet alleen in tropische landen, maar ook hier in de Lage Landen! En dan het esthetische: Henny betreurt dat in Nederland referentiebeelden van mooi, natuurlijk bos ontbreken. Hij geniet nog zichtbaar na van een bezoek aan 'Kühkopf', een 2400 ha groot, natuurlijk Rijn-uiteerwaardengebied in de buurt van Mannheim (Z.W.-Duitsland) en vertelt enthousiast: "Dertig soorten houtige gewassen na een wandeling van 150 m! Een Wilde pereboom met een omvang van 2,5 m! Confronteer mensen met zulke bossen en ze krijgen weer een idee en een gevoel wat échte bossen zijn."

En dan droom je maar al te graag met elkaar verder over Bialowiecza, New Forest, het Beierse Woud, Hasbruch...

Henny haalt ons weer terug naar het hier en nu: niet 3 à 4 jaar uittrekken voor de aanleg van bospercelen, zoals nu gebruikelijk is, maar 30 - 40 jaar. Spontane bosontwikkeling in dynamische gebieden, zoals in het rivierenland, prima. Maar in 'groene woestijnen' duurt een mooie ontwikkeling al gauw 300 - 400 jaar. Hier zouden we beter rustig en heel gevarieerd kunnen aanplanten.

Even na twaalfen kijkt Henny opeens verschrikt op zijn horloge - we moeten

gauw afsluiten, er ligt nog een hele stapel werk te wachten. We laten nog wat Duits materiaal van inheemse (boom)kwekers achter en vragen op de valreep naar de mogelijkheden van hun kwekerij voor heemtuinen e.d.

Uit Henny's antwoord blijkt dat Stichting Bronnen zich voorlopig op de grote afnemers zal concentreren, maar over enkele jaren zouden ook leveringen naar particulieren en andere kleine afnemers tot de mogelijkheden moeten behoren.

Na een afspraak voor een volgende ontmoeting in Beuningen, waar Henny en Chris ons hun fraaie diaserie willen laten zien, verlaten we de 'nieuwe bronontdekkers' na een omweg langs de toonbank van de lekkere knollentuin. □

Meer informatie:

Stichting Bronnen, Centrum voor de verspreiding van inheemse houtige gewassen. Postbus 1535, 6501 BM Nijmegen.

Tel: 080-601280 / fax: 080-605061